

atasözünde dağın yeri tuttuğu vurgulanmış, dağın kutsal merkez simgesine değinilmiştir. Evrenin kutsal merkezi olarak bilinen dağlar zamanla birtakım mitolojik telakülilere de ayak uydurmuştur ki, aşağıda bunların yapısal işlevsel yerini göreceğiz. Bütünlükte canlı varlık olarak algılanan dağ, bazı tasavvurlara göre dağ ruhunun kendisidir.

Orman kültürle birleşen dağ eski Türkler'in kutsal merkez anlayışını oluşturmak ve devletin merkezi görevini üstelenmektedir. Nitekim Göktürkler ve Uygurlar döneminde dağlık ve ormanlık bölge olan Ötüken, devletin merkezi olmak görevini üstlenmiştir. Merkez her zaman kutsal bir görev üstlendiği için, dağlar ve orada olan her şey kutsanmış olarak kabul edilmiştir.

Belki de bu nedendir ki Türkler yemin ederken kutsal bildikleri bütün varlık ve nesnelere içinde dağın da adını zikrederler. Mesela Bizans tarihçisi Menander'e göre Bizans ile Avarlar arasında VI. yy.da yapılan bir sözleşmede Avar hakanı Bayan şöyle ant içmiştir: "Sava üzerinde köprü kurmakla Romahlara karşı zarar vermek niyetinde isen ben Bayan mahvolayım; bütün Avarlar mahvolsun; gök üstümüze yıkılsın, Gök

dur. Dağ ruhunun Altaylılar'ın avcılık mitlerinde iri memeleri olan sarı saçlı çıplak kadın olarak tasavvur edilmesi ve bazı şaman dualarında dağ ruhunun kadın olarak tasarlması Mitolojik Ana kompleksinin dağ kültürünün oluşmasında da etkili olduğuna bir kanıttır.

Kadın olarak tasavvur edilen dağ ruhuyla evlenen avcuların zenginleşmesi, ancak ailesini unutmaması da avcılık mitlerinden bellidir. Bu kadar açık tasavvur edilmesine rağmen dağ koruyucusunun ongon veya töz/tös şeklinde keçeden veya ağaçtan yapılmış tasviri yoktur. Bunun başlıca sebebinin L.Potapov, dağ kültürünün oluştuğu zamanda idollerin mevcut olmadığına bağlamaktadır ki, bir o kadar inandırıcı değildir. Nitekim şamanlık kültürüne mal edilen dağ inancı diğer şaman ruhları gibi tasvir edilebilirdi. Ancak doğa kültürünün bir parçası olan orman, dağ, pınar, mağara koruyucuları gibi dağ ruhunun da tasviri yoktur. Bu ise bu kültürlerin yarandığı zamanlarda tasvirin olmamasıyla ilgili olmayıp sadece olarak doğa ruhlarının tasvire gelmemesiyle bağlantılıdır. Altaylılar'ın bazı tözlerin veya ongonların tasvirini oluşturmaları daha çok Buda veya Mani diniyle tanışmalarından sonraya denk gelmektedir. Nitekim Türk mitolojisinde tasvirden daha çok eylem söz konusudur. Tasvirler bilindiği gibi, Türkler'in şamanlık

milari olarak bilinen konularına ilham kaynağı olarak sunulur. Bu da onların

langıç mitolojik zamanda birer bahadır olduğundan dolaydır. Bu bahadrlar çeşitli sebeplerden (yurdunu korumak için, bir bedduadan vb.) dağlara çevrilmişler, ancak insanı yaşanlarını sürdürmektedirler.¹¹ Mesela Mustag, Kegdu, Karabura ve Abakan dağları hakkındaki etiolojik mit dağların akrabalık, dostluk, düşmanlık ilişkilerini açıklamaya yeter.

2. Soy Sosyolojisi Açısından Dağ

Soy sosyolojisi bağlamında dağ, ata veya büyük akrabadır. Nitekim kocasının evine gelen kadın da soy dağına kayınbabası olarak bakar ve ondan yüzünü gizler. Bu ise dağın canlı varlık olarak tasarlanması ve zamanla somutlaşarak gelin için kayınbaba olacak kadar antropomorflaştığını gösterir. Ayrıca bazı Türk halkları dağı Ada-Kağan, Ök-dağ-ana olarak adlandırırken bazıları ata-ana, ulu ata, ulu ana kahraman saymışlardır.

Eski Çin kaynakları Altay Türkleri'nin Bodin İnli adlı kutsal dağlarının varlığını

tüyle ilgili bir takım ritlerin şamanlık olgusundan daha önce ortaya çıktığını görebiliriz. Bu bağlamda Altay-Sayan Türkleri'nin dini inançları sosyoekonomik bağlamda incelenmelidir.

Mitolojik bilgilere göre ilk insanı dağ veya taş doğurmuştur. Bunun izlerine Hakaslar'ın Altın Arık destanında rastlamaktayız. Burada yalnız Hakaslar'ın milli destan kahramanı olan Altın Arık değil, atı da dağdan doğmuştur. Dağın doğurganlık fonksiyonu diğer Türk destanlarında da görülmektedir. Buraya bahadrların oğullarının dağ tarafından büyütülmesi motifi de dahildir. Bu, dağda yaşam şartlarının bulunması ile ilgilidir. Bu açıdan da Hakaslar, dağa dua ederken babam (agalarım), anam (enelerim) derler.

Koroğlu destanının Azerbaycan ve Orta Asya varyantları da, dağın doğumda rolünü açıklar mahiyettedir. Nitekim kahramanın kendi koruyucusu olan dağda mekan tutması, dağda olduğu sürece yenilmemesi buna örnek olabilir. Maaday Kara'yı da dağ doğurmuştur ve doğarken elinde dokuz köşeli taşla doğmuştur. Aynı zamanda Maaday Kara veni doğan oğlunu da düşmanlardan korumak için dağa göndermiştir.

Destan ve masallarda dağın veya taşın doğması motifi dağ-taş kültürünün kozmik hafızada canlı tasavvur edilmesi ve kendinde öteki âlemlerin sırrını barındıran nesne olması ile ilişkilidir. Bir Azerbaycan mitolojik metninde, taşların gökten gelmesi ile ilgili ilginç bir bilgi vardır: "Kızılca köyünün yakınlarında bir tepe var, adına Daban tepesi denilir. Oradaki taşlar ocaklık olarak bilinir. Onlar gökten düşmüşler. Bu sebepten geçmişi de bilirler, geleceği de. İnsanların dardını de bilirler, ilacını da. Oradaki taşlar her bir ilacından büniktir. İnanca göre bu taş o birilerinin anasıdır. Küçük

Vesmeni kaşta sına
Akılı başta sına
Niyetin hasil olar
Bahtını taşta sına

Bazı mitolojik tasavvurlara göre bütün taşların iyisi **Babal** adlı yaşı bilinmeyen, oldukça ihtiyar bir varlıktır. O yeni doğulan her bebeğe bir taş ayırır. Babal ayırdığı taşı herkesin hovnuna asar. Ancak Babal taşta el sürdüğü için ağırlığı olmaz ve gözle gö-

te ana taraftan bildirir. Nitekim Altaylı şamanlar da kutsal dağlara dayı diye seslenirler.²⁹

İlk baharda dağa kolektif kurban sunma ritüelinin bir az değişik varyantına N.Ka-

ki ve bağımsız bir kült olduğunu ispatlar durumdadır.³¹ Sonraları diğer mitolojik öğelere el koyan şamanlar, dağ kültürünü de yardımcı ruhları arasına almış oldular.

Saman olmada adayın soyun kutsal dağ...

Maaday Kara. Altayskiy Geroiçeskiy Epos. Moskova, 1973

Özen K., Sivas ve Divriği Yöresinde Eski Türk İnançlarına Bağlı Adak Yerleri, Sivas, 1996

Potapov L.P., "Kult Gor na Altaye", Sovetskaya Etnografiya, No:2, 1946

Radloff W., Obraztsı Narodnoy Literaturı Tyurkskih Plemyon, T.9, St.Petersburg, 1907

Seyidov M., "Alı Kişi ve Koroğlu Obrazlarının Prototipleri Hakkında", Azerbaycan, No:3, Bakü, 1978

Tokarev S.A., Dokapitalistiçeskie Perejitki v Oyroti, Leningrad, 1935

Ülken H.Z., "Anadolu Örf ve Adetlerinde Eski Kültürlerin İzleri", Yol, 23. Şamanizm ve Alevilik sayısı, 2003

Yanardağ efsanesi. Toplayan S.Paşayev. Bakü, 1978.